

KİTÂBIYAT

Democracies in Danger (Democratic Transition and Consolidation)

Derleyen: Alfred Stepan

Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2009. 185 sayfa.

Tehlikedeki Demokrasiler (Democracies in Danger) İkinci Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen demokratikleşme dalgaları üzerine çalışan ilk nesil teorisyenlerin gözden kaçırdığı noktaları ele alma iddiasında olan bir çalışma. Kendisi de ilk nesil teorisyenlerden olan Alfred Stepan'ın derlediği kitap, Stepan'ın "Giriş"i ile birlikte toplam sekiz makaleden oluşmaktadır. "Sonuç" yazısı ise demokratikleşme literatürünün önemli isimlerinden biri olan Brezilya eski başkanı (1995-2003) Fernando Henrique Cardoso tarafından kaleme alınmıştır.

The Club of Madrid'in¹ 2006 yılındaki genel kurul toplantısında yapılan tartışmaların bir ürünü olarak derlenen bu kitap, özellikle demokratikleşmenin "Üçüncü Dalga"sının problemlerine eğilen literatürün gözden kaçırdığı veya öngöremediği birtakım "siyasi" problemlerin bugünün demokrasileri için hayati meseleler hâline geldiği tezi ile başlıyor. Kitap bu meselelerden üçüne eğiliyor. İlk olarak Stepan'ın da "Giriş" yazısında bir özeleştiri yaparak belirttiği gibi, birinci nesil demokratikleşme literatürünün neredeyse tamamen

1 Dünyadaki demokratik rejimlerin güçlenmesini kendine misyon edinmiş olan Club of Madrid'in üyeleri eski başkanlar ve başbakanlardan oluşmaktadır. Zamanla önemli bilim insanlarını da genel kurullarına davet eden Club of Madrid demokratik rejimleri ilgilendiren temel meselelerin tartışıldığı ve çözüm önerilerinin üretildiği bir platformdur.

göz ardı ettiği etnik ve dinî çatışmalar ile ayrılıkçı savaşlar bazı demokrasilerin sonunu getirmiş (Yugoslavya), bazılarının sonunu getirmekte (Sri Lanka), bazılarının ise demokrasiye geçişlerini engellemektedir (Nijerya). Öte yandan, teorisyenlerin daha çok Doğu Avrupa ve Güney Amerika'ya eğilmesi, İslâm ve demokrasi konusunun da yeterince işlenmemesine sebep olmuştur. Kısacası, bu kitabın değindiği üç ana konudan birisi “barışçı, demokratik ve başarılı bir şekilde” kültürel (etnik ve dinî) çatışmaların nasıl idare edileceğidir. İkinci mesele ise güvenlik sektörü üzerinedir. Çoğunluğu askerî darbeler sonucu oluşmuş otoriter rejimlerden demokrasiye nasıl geçileceğine odaklanan ilk nesil teorisyenler, demokrasiye geçildikten ve sivil siyasette istikrar sağlandıktan sonra ordu, polis ve istihbarat örgütlerinin demokratik olarak nasıl yeniden yapılandırılacağı sorusu üzerinde hiç durmamışlardır. Oysa ordunun kurumsal ve malî olarak sivil denetiminin yapılması, polisin vatandaşlara yönelik keyfî güç uygulayan bir kurumdan, vatandaşların güvenliğini sağlayan bir kurum hâline gelmesi veya istihbarat teşkilatının vatandaşların kişisel haklarını tehdit etmeden terör ve uyuşturucu ticareti gibi sorunlarla etkin bir şekilde mücadele etmesi, bugünün demokrasilerinin en temel meselelerinden biri hâline gelmiştir. Üçüncü bir mesele ise ilk nesil teorisyenlerin öngöremediği yeni tür başkanlık ve yarı-başkanlık sistemlerinin sayısında olan artıştır.

Kültürel (etnik-dinî) meseleler kitapta iki makale ile ele alınıyor. Birincisi Hindistanlı sosyal bilimci Ashutosh Varshney'in Müslümanların çoğunlukta olduğu Endonezya, Malezya ve Nijerya üzerine incelemesi; ikincisi ise Richard Simeon'un Kanada'daki Quebec eyaletinin bağımsızlık iddiası üzerine makalesidir. Varshney, sivil toplum kavramı etrafında yürüttüğü tartışmada neden bazı sivil toplum oluşumlarının “ayaklanma-engelleyici” (riot-inhibiting), diğer bazılarının ise “ayaklanma-tetikleyici” (riot-inducing) olduğu sorusunu sormaktadır. Daha önce Hindistan üzerine yaptığı çalışmada Müslümanlar ve Hinduların birlikte yer aldıkları sivil toplum oluşumlarının toplumsal kalkışmaların önüne geçtiğini, sadece Müslüman veya sadece Hindu gruplar tarafından oluşturulan sivil toplum yapılarının ise ayaklanmaları ve şiddeti tetiklediği sonucuna varan Varshney², ilk defa bu kitapta bulgularını paylaştığı çalışmasında da tezini destekleyen sonuçlar bulmuştur. Böylece, sivil toplum üzerine yapılan tartışmalarda sıklıkla kullanılan sivil toplumun yoğunluk ve aktivitesinin çok olmasının demokrasiyi güçlendirdiği şeklindeki klasik teze daha ihtiyatla yaklaşılması gerektiğine işaret etmiş ve her sivil toplum yapılanmasının

2 Bkz. Ashutosh Varshney, *Ethnic Conflict and Civic Life: Hindus and Muslims in India* (New Haven: Yale University Press, 2002).

demokrasi için hayra alamet olmadığını vurgulamıştır.³ Öte yandan, İslâm'ın kitlesel şiddete meyyal olduğu hakkındaki önyargının da doğru olmadığını söyleyen Varshney'e göre, şiddetin kökenini anlamak için siyasal ve toplumsal geçmişteki her bir örnek ayrı ayrı analiz edilmelidir. Ayrıca Varshney devletin barışçıl bir sivil toplumun yapılanmasında pozitif rol oynayabileceğini de savunmaktadır. Richard Simeon ise etnik ayrılıkçılığın farklı bir yönüne değinmektedir. Demokratikleşme literatüründe ayrılıkçı hareketlerin demokratik ve barışçı bir şekilde idare edilmesi konusu hiç işlenmezken, etnik ayrılıkçılığa genelde negatif anlamlar yüklenmekte; Yugoslavya gibi örneklerden yola çıkılarak bu tür ayrılıkçı iddiaların demokrasiye zarar verdiği, şiddet eylemlerini beraberinde getirdiği ve otoriter eğilimlere kapı açtığı kabul edilmektedir. Simeon'un makalesinde Quebec'in bağımsız bir ülke olması hâlinde bile hem bu yeni ülkenin hem de Kanada'nın temelleri sağlam birer demokrasi olarak hayatlarına devam edeceği sonucuna varılmaktadır. Simeon'a göre şiddete ısrarla hayır diyen Kanadalı siyasetçiler, referandumda ayrılma sonucunun çıkması hâlinde bunun tartışılması gerektiğini söyleyen Kanada Yüksek Mahkemesi, "liberal milliyetçilik" (civic nationalism) kültürünü oluşturan eğitim sistemi ve "asimetrik federalizm" olarak adlandırılan siyasal sistem, Quebec'in ayrılıkçı talebinin demokratik olarak idare edilmesinin anahtarlarıdır.

Kitabın ikinci ana teması olan güvenlik sektörünün sivil kontrolü meselesi, birçok demokratik ülke (özellikle de otoriter rejimlerden demokrasiye geçener) için hayatî bir mesele iken, Stepan "Giriş" yazısında demokratikleşme literatürünün veya demokrat liderlerin bu konudaki ilgisinin otoriter rejimi temsil edenlerin güçlerini devretmeleri ve ordunun siyasetten el çekmesi gibi konularla sınırlı kaldığı tespitini yapmaktadır. Buradan hareketle, vatandaşların haklarının etkin bir şekilde garantiye alınması için güvenliğin şart olduğunu vurgulayan kitap, güvenlik sektörünün demokratik bir şekilde yeniden yapılandırılması üzerinde durmakta ve konuyu iki makale ile ele almaktadır. İlkinde Felipe Agüero "ikili sorun" (double challenge) olarak tanımladığı güvenlik sektörünün kontrolü ve yeterliliğinin bir arada nasıl yürütüleceğini irdelemektedir. Agüero, ulusal güvenlik ideolojisinden ve buna dönük eğitimden vatandaşların insanî güvenliğine bir geçişin zorunluluğundan söz etmekte ve bunu "güvenlik sektörünün reformu" olarak adlandırmaktadır. Bunun ordu kadar polisi de ilgilendirdiğini söyleyen Agüero'ya göre, yetersiz ve güvenilmez bir polis gücü iki vahim sonuca yol açabilir: Ordu, demokratik bir sistemde üstüne

3 Sivil toplum ile demokrasi arasında doğru orantılı bir bağlantılı kuran ilk tez demokratikleşme literatürünün birinci nesil teorisyenlerinden biri olan Robert D. Putnam tarafından kurulmuştur. Bkz. Robert D. Putnam, *Making Democracy Work: Civic Tradition in Modern Italy* (Princeton: Princeton University Press, 1993).

vazife olmayan kamusal güvenlik sağlama pozisyonuna kaydırılabilir veya polis militarize edilebilir. Bu görüşleri tamamlamak için sahadan gelen birinin, 1982-1990 arasında İspanya'nın savunma bakanı olarak görev yapan ve ülkesinin sivil-asker ilişkilerinde çok önemli reformlara imza atan Narcis Serra'nın, bu kitaba yaptığı katkı da önemlidir. Serra, konuyla ilgili herkesin ortak görüşleri olan ordunun siyasetten el çekmesi ve askerî vesayetin sona erdirilmesi ile ilgili reformları demokratik bir sivil-asker ilişkisinin ön şartları olarak sunduktan sonra sivil siyasetçilere üç önemli görev daha vermektedir: 1. Bütçesinin kontrolü, görev tanımları ve kuvvet yapılanmasında ordunun kurumsal özerkliğinin tasfiyesi. 2. Sivil siyasetçilerin ve sivil yargının ordu üzerindeki üstünlüğünün orduya kabul ettirilmesi. 3. Ordunun bir bütün olarak ideolojik ve eğitsel kontrolünün sağlanması.

Kitabın üçüncü ana teması, demokrasilere bizzat kendi aktif aktörlerinden, yani yürütme erkinden gelebilecek tehlikeler üzerinedir. Demokratikleşme literatüründe, otoriterleşmeye yatkın doğaları nedeniyle, başkanlık ve yarı-başkanlık sistemlerine dönük bir şüphe yer alsada çoğu zaman siyasetler ve seçmenler demokratik olarak seçilmiş güçlü bir başkanın arzu edilen reformları gerçekleştirmek için zarurî olduğunu düşünmektedir. Ancak kitap bu konuların yeniden irdelenmesini önermektedir. Konu ile ilgili ilk makalede Arturo Valenzuela özellikle Latin Amerika'daki başkanlık tecrübelerinin pek de umut verici olmadığını söylerken otuz yıl sonra Latin Amerika'da hâlen demokratik yeterlilik ve meşruiyette sorun yaşıyorsa, bunun sorumlusunun büyük oranda başkanlık sistemi olduğunu söylemekte ve siyasetçilerin daha istikrarlı bir yönetim vaat eden parlamenter veya yarı-başkanlık sistemlerine geçişi gündemlerine almalarını önermektedir. Cindy Skach ve Timothy J. Colton ise ilk nesil demokratikleşme teorisyenlerinin büyük oranda ilgisiz kaldığı yarı-başkanlık sistemini analiz etmektedir. Fransa, Portekiz ve komünizm sonrası Rusya modellerini inceleyen Skach ve Colton, yarı-başkanlık sisteminin kendi içinde birtakım potansiyel tehlikeler barındırdığını söylemektedir. Özellikle başkanın veya başbakanın parlamento çoğunluğuna sahip olmadığı durumlarda, başkan elindeki ekstra güçlerle demokratik olmayan yöntemler kullanıp dengeyi kendi lehine çevirebilmekte ve Yeltsin dönemi Rusya'sında olduğu gibi siyasal sistem "süper bir başkan"ın liderlik ettiği bir yarı-başkanlık hâlini alabilmektedir.

Kitap, demokrasilerin güçlenmesinin önündeki en büyük engelleri, hatta demokrasilerin zayıflayıp çökmesine sebep olabilecek en temel dinamikleri tartışırken, literatüre önemli katkılar yapmaktadır. Ancak tartışılan örnek sayısı bir hayli sınırlı tutulmuştur. Bu hâliyle söz konusu meselelerde kitabın

vardığı sonuçlar ve yaptığı genellemeler son derece kısıtlıdır. Örneğin, Quebec örneğinin etnik ayrılıkçılığın barışçı yollardan idaresi hususunda demokrasisi tam olarak kurumsallaşmamış ve demokratik kültürü yerleşmemiş “üçüncü dalga demokrasileri” için ne derece örnek olabileceği ya tartışmalıdır veya Serra’nın sivil siyasetçilere verdiği görevlerin Türkiye gibi askerî vesayetin kurumsallaştığı ülkelerde hangi yollarla ve araçlarla gerçekleştirileceği sorusunun da yanıtı yoktur. Ayrıca, zaman zaman siyasal bir problem hâline gelen yargı erkinin özerkliği meselesi de kitapta kendine bir yer bulamamıştır. Bir diğer eksiklik ise Müslüman çoğunluğa sahip ülkelerdeki sivil toplumun durumuna bakarken, Türkiye gibi göreceli olarak demokrasisi iyi işleyen ve Müslüman cemaatlerin sivil toplum örgütleri olarak sisteme dahil olduğu önemli bir örneğin dışarıda tutulmasıdır.

Öte yandan, kitap sağlam demokratik temellere sahip olduğu varsayılan Batı Avrupa ülkelerinin göçmen azınlıklarla birlikte gelen yeni problemlere demokratik sınırlar içinde yanıt verme güçlüğü çekme meselesine ise hiç değinmemektedir. Özellikle Batı Avrupa’nın liberal demokrasilerinde kişisel ve cemaatsel hak ve hürriyetlerin 11 Eylül saldırıları ertesinde sıklıkla askıya alınması ve kimilerinin tamamen kaldırılması konusu, üçüncü dalga demokrasilerine yapacağı etkiler de hesaba katıldığında bir hayli önemlidir. Gerçekten de Batılı liberal demokrasileri bekleyen en büyük tehlike, yabancı düşmanlığı ve İslâm karşıtlığı gibi söylemlerle güçlenen Batı-merkezci ve zaman zaman ırkçı bir liberallik anlayışı neticesinde paradoksal olarak birtakım liberal hak ve hürriyetlerin kimi topluluklar için keyfi bir şekilde yok sayılmasıdır.

Yine de kitap özellikle Türkiye gibi hâlen demokratikleşme süreci devam eden ülkeler için önemli mesajlar vermektedir. Türkiye’de bugün yüzeysel bir şekilde siyasiler ve gazeteciler tarafından tartışılan Kürt meselesi, asker-sivil ilişkileri, başkanlık sistemi, dinî dernek ve vakıfların demokrasiye katkısı gibi konularda daha sağlıklı fikir yürütebilmek için bu kitabın okunması gerektiği kanaatindeyiz.

E dip Asaf Bekaroğlu